

REVALORIZAREA DEMNITĂȚII INDIVIDUALULUI
ÎN GÂNDIREA NICASIANĂ

REVALORIZAREA DEMNITĂȚII
INDIVIDUALULUI
ÎN GÂNDIREA NICASIANĂ

Emilia Guliciuc

Dacă întreaga cultură a ajuns să caute individualul într-o *materie* anumită, logica începe cu reflecția asupra raporturilor dintre individual și general [SLH: 56], preocupată fiind de a-i da o *formă* acestuia.

Logica tradițională, numită de către Noica *logica lui Ares*, consideră individualul "*ca o piesă de schimb, căreia i se poate spune constantă individuală, dar tot neînsemnată rămâne, sau ca o cărămidă care poate fi oricând înlocuită cu alta, dacă se sparge*" [SLH: 56].

Logica lui Hermes, pe care o propune ca alternativă filosoful, pleacă de la "îndurarea" pentru cele neînsemnate și pentru posibila lor ridicare la general. Este evident că nu toate individualurile se pot ridica la general, dar demersul logic nicasian nu este lipsit de utilitate, pentru că încearcă să arate *când* și mai ales *cum*

ajung ele la general, câtă generalitate trebuie să aibă individualul, pentru a fi reprezentativ.

Întrebările dacă individualul își are partea sa demiurgică, dacă poate lărgi generalul, dacă își poate educa *stăpânul*, nu sunt numai pur retorice la Noica.

De la analiza categoriilor filosofice clasice, ce acoperă treptele realului, până la rostirea românească și logica *holomerului* - acea parte-tot, exemplară pentru întregul univers, toate *petrecerile* lui prin orizontul limbii constituie răspunsuri afirmative.

Nu este vorba în gândirea lui Constantin Noica despre individualul care cade sub incidența statisticii, ci de acela care, asemenea monedei lui Leibniz, își află eternitatea în sine însuși.

Să analizăm pentru început, individualul *limbii*, cel care dă seamă de noutatea ei: *cuvântul*. Nemulțumirea lui Noica față de maniera în care este astăzi privit cuvântul (aproape exclusiv ca mijloc de comunicare), trecându-se cu mult prea mare ușurință peste forța sa *ontologică*, este manifestă.

În trecut el avea tăria de a edifica sau, dimpotrivă, de a des-ființa. Uneori a dat chiar legea internă a lucrurilor, numindu-le, ca în legenda lui Adam, alteori a apărut ca încărcat de magie, ca o forță de *instăpânire* asupra lucrurilor, cât și ca mijloc de a îmbuna pe zei, susține filosoful.

**REVALORIZAREA DEMNITĂȚII INDIVIDUALULUI
ÎN GÂNDIREA NICASIANĂ**

“*La început a fost cuvântul*”, spune Sfânta Scriptură. El a așezat temeinic lucrurile, le-a pus în “rostul” lor. În perspectiva Orientului, realitatea nu ajunge să ființeze cu adevărat, nu capătă un statut ontologic cert, decât anexată cuvântului. Viața și moartea sunt în mâinile lui Iahve, deoarece *El* posedă inventarul universal, “*lista*” cu numele tuturor lucrurilor și ființelor. *Numai cine este stăpânitorul numelor e și stăpânul vieții.*

Tot ceea ce faci în lume, fie printre oameni, fie singur, spune Noica, este un fel *de a merge* prin numele tău, de a crește odată cu el. Ceilalți ne pot manipula tocmai prin numele nostru, aproape la fel ca în experiența magică primitivă. “*Nimeni - scria Goethe - n-ar trebui să se joace cu numele nostru; tot ce este mai superficial în persoana noastră este și tot ce e mai adânc*”ⁱ.

În societățile primitive zeii erau numiți și altfel, cu epitetul corespunzător. Abia cel de-al doilea nume era cel care îi exprima, cel care le surprindea intimitatea. Acesta era considerat atât de sacru, încât era de nerostit.

Contemporaneitatea a reținut faptul că unele lucruri (mai ales cele importante) au și trebuie să aibă două nume. *Nu este, de altfel, cultura, se întreba Noica, un fel de a da un al doilea nume lucrurilor, respectiv numele lor potrivit?* Viața spiritului sfârșește – afirma el tranșant - atunci când lucrurile nu mai au decât un nume.

Forța numelor și a cuvintelor a avut numeroase ecouri, opinează Constantin Noica. Prestigiul numelui de familie în societățile aristocratice, implicațiile produse de către o poreclă asupra unui destin, îmbolnăvirile prin intermediul cuvintelor, puterea expresivă a numelor eroilor date de către un autor, nevoia de a ști numele tuturor lucrurilor, acea “*sete de nume*” proprie copilului sunt doar câteva exemple pe care le menționează filosoful.

Numele nu trebuie dat la întâmplare, ci este potrivit doar atunci când surprinde *direct* ființa lucrului pe care îl vizează. Nu este vorba atât despre justetea cuvântului ca atare, cât despre acțiunea lui în real, căci numele și cuvintele pot ctitori destine, crede Noica. *Cine cunoaște sensul exact al cuvintelor, acela ajunge la adevăr.*

Acesta e motivul pentru care Noica și-a făcut drum printre cuvintele limbii noastre (mai mult decât printre conceptele statornicite), căci “*numai în cuvintele limbii tale se întâmplă să-ți amintești de lucruri pe care nu le-ai învățat niciodată*” [CRR: 7].

În plus, recursul la rostirea noastră ar putea fi promisiunea ce ni se oferă pentru a intra în universalitate.

S-a spus că individualul este greu de definit (În *Metafizica*, Aristotel scria: “*nu există definiție pentru materie și nici pentru substanțele individuale sensibile*”ⁱⁱⁱ) și totuși i se dă un nume. Numele, chiar numele propriu, exprimă o generalitate. Pentru a determina un individual, sunt necesare două generalități. În spațiul onomastic acestea ar fi: una a numelui de botez (a prenumelui), alta

**REVALORIZAREA DEMNITĂȚII INDIVIDUALULUI
ÎN GÂNDIREA NICASIANĂ**

a numelui de familie. De cele mai multe ori, crede Noica, cele două dimensiuni nu sunt suficiente; mai trebuie și o a treia, prenumele tatălui, între numele de botez și cel de familie, o a patra, porecla, o a cincea ș.a.m.d. "*Generaturile determină individualul*"[SLH: 58].

Ceea ce se întâmplă în spațiul onomastic, se reia și în arealul logicii. Pentru a defini "ceva" sunt necesare două generaluri (genul proxim și diferența specifică) care, unindu-se, dau o generalitate legată, în cazul acesta, individualul. Pornind de la afirmația aristotelică, conform căreia individualul nu se definește, ci se determină, Noica va constata că, practic, spațiul determinant preia definiția, căreia îi mai adaugă câteva coordonate.

Porfir, cu cele cinci *Voci* ale saleⁱⁱⁱ, a creat un spațiu pentadimensional (al metacategoriilor), ceea ce a dus la posibilitatea de a privi individualul ca locul de intersecție a cinci generaluri.

Aristotel prezintă individualul ca punct de convergență a tuturor celor zece categorii ale sale (*substanța secundă, cantitatea, calitatea, relația, temporalitatea, spațialitatea, modalitatea poziția, pasivitatea, posesiunea*). S-a ajuns astfel la un spațiu decadimensional (al categoriilor).

Atât spațiul bidimensional (al definiției), cât și cel penta-dimensional (al metacategoriilor) și decadimensional (al categoriilor) captează, opinează Noica, doar *spectrul* individualului [SLH: 59].

Cunoașterea științifică și artistică vor pune în joc un spațiu *multidimensional*. Mergând pe multidimensionalitatea individualului Noica însuși creează un spațiu cu douăzeci și șapte de trepte (preluate de la Platon, Aristotel și Kant) pentru a determina realul.

Se poate concluziona că realitățile individuale se află la interferența generalurilor.

"Într-un sens, așadar, individualul nu «este», doar generalurile sunt, adică exact pe dos de cum spune nominalismul. Noi (și nu generalurile) suntem un simplu nume" [SLH: 60].

Dintr-o altă perspectivă, nici generalurile nu există fără focalizarea lor în individualuri. Este (*există*) doar cuplarea generalului cu individualul, crede gânditorul de la Păltiniș.

Pentru a afla ce este individualul și câtă generalitate îi trebuie pentru a fi reprezentativ, pentru a-și depăși condiția, s-au conturat în opinia filosofului două demersuri: pe de o parte, *cunoașterea științifică*, ce dezarticulează individualul în generalurile din care a fost alcătuit și îi dă o spațialitate (inertă); iar pe de altă parte, *reflecția filosofică* (sau logică) care va dezlega și ea generalurile ce alcătuiesc individualul, dar va viza cuplarea individualului nu cu orice general, ci cu unul *anumit* și *nou*. Spațialitatea invocată nu e inertă, ci în devenire.

"Numim individual-general doar pe cel care iese din inerția logică având un general în plus" [SLH: 62].

**REVALORIZAREA DEMNITĂȚII INDIVIDUALULUI
ÎN GÂNDIREA NICASIANĂ**

Un individual-general (*holomer*) se dezleagă în loc să se adune, își creează singur disjuncția, sub forța rațiunii din el, și apoi se readună, căci el este o unitate sintetică. "*Holomerul socratic, de pildă, se dezleagă (și nu se leagă) cu «om» și «muritor»*" [SLH: 41], căci "Socrate" denumește mai mult decât un simplu subiect gramatical și logic și mai mult decât subiectul individual, persoana lui Socrate.

Dacă rațiunea, în cazul cuplului individual-general, nu aduce asocierea, ci disocierea, totuși, tendința de unitate rămâne esența sa. Este vorba pe de o parte de unitatea logică de la care se pornește și de cea *regăsită*, după dislocare.

Unitatea de la care se pleacă este *holomerul*, respectiv individualul-generalul în indistincția lor, iar cea regăsită este numită de Noica tot *holomer*, numai că este vorba de *holomerul-mediū*.

Operația logică fundamentală ce acționează asupra holomerului inițial este *disocierea*. Individualul și generalul sunt incluse unul în altul, iar prin această operație se despart, având fiecare propriile determinații, intrând fiecare în expansiune.

Cât de mult se poate îndepărta individualul de general? Cât de mult se poate lipsi generalul de individual ? Cum se pot regăsi ? "Căutarea lor, scria Noica, este spectacolul variat al lumii, iar expresia unei asemenea căutări o dă cultura" [SLH: 48].

Produsul disocierii este “*un fel de judecată extinsă la lucruri*”, numită de filosof *krinamen*. Urmează un proces de cuplare a individualului cu generalul, entități devenite distincte prin disociere. Când un individual își află generalul devine un *krinamen*, în măsura în care legătura lor este funcțională.

Când un individual, fixat de generalurile sale, se deschide către un general nou, atunci se ivește *determinația* și o dată cu ea, devenirea logică. *Determinația* devine un mediu de intermediere între individual și general, dar și un mediu “*de învățare*”, un mediu în care cei doi termeni încearcă să se adeverească. Acestui mediu i se spune de către Noica tot “*holomer*”. *Holomerul-mediu* se descompune în individual și general, ținându-le, însă, legate, în tentativa lor de expansiune (din mediul “om” se desprinde condiția de “muritor” – G și alta de “român”, “italian” etc. – I).

S-a pornit de la *holomerul inițial*, în care individualul și generalul nu erau distincte, chiar nu existau ca atare decât prin descompunere, și s-a ajuns la *holomerul-mediu*, ilustrat de triumphiul logic individual-determinații-general: I-D-G.

Ceea ce l-a interesat pe Noica a fost *holomerul-mediu* și nu simplul holomer (cel inițial) și cu atât mai puțin simplul individual. Acesta este și sensul ascendent pe care Noica îl destinează individualului și sursa multora dintre aporiile sale, specifice acestui areal. Cine vrea să găsească individualul în logica nicasiană constată că de fapt individualul nu este un simplu individual, ci o

REVALORIZAREA DEMNITĂȚII INDIVIDUALULUI
ÎN GÂNDIREA NICASIANĂ

împachetare de generaluri, iar cine speră să afle o suprație a individualului (așa cum o proclamase filosoful), găsește un primat al *raportului individual-general*, ținut în echilibru de un mediu. Spre deosebire de orice altă logică axată pe general sau invocând, în cel mai bun caz, un individual statistic, logica lui Hermes se axează pe cuplul general-individual, pe *holomer*.

Un alt termen asupra căruia insistă logica nicasiană este acela de "*mulțimi cu un singur element*". Ce reprezintă, pentru Noica, mulțimile cu un singur element și în ce relație se află ele cu individualul, cu generalul și cu holomerul?

Ceea ce caracterizează, în primă instanță, o mulțime este faptul că ea reprezintă o *colecție* de elemente. Acest gen de mulțimi, de primă instanță, se întâlnesc frecvent.

Există, însă, și *mulțimi secunde*, care reprezintă mai mult decât o simplă sumă de elemente și în care încep să se contureze proprietăți specifice. Față de mulțimea de primă instanță, în care partea aparține întregului, în mulțimea secundă, partea *poartă* cu ea întregul. Legătura părții cu întregul este de așa natură încât întregul poate fi preluat de fiecare parte, ce capătă o aparentă autonomie. Astfel, dacă o parte devine autonomă, ea ține în continuare de mulțimea din care a apărut, numai că devine "*o mulțime cu un singur element*". "*Mulțimea secundă ar putea fi definită, în fiecare plan, ca mulțimea mulțimilor cu un singur element*" [SLH: 145]

Raportul dintre întreg și parte în mulțimile secunde este de *egalitate unilaterală* (întregul este partea, fără ca partea să fie întregul) sau chiar de *identitate unilaterală*.

În timp ce pentru raporturile dintre întreg și parte este valabilă identitatea unilaterală, pentru cele dintre parte și întreg este valabilă *contradicția unilaterală* (partea *poate* contrazice întregul, dar întregul nu poate contrazice partea). *Contradicția unilaterală* este un caz limită (partea *poate* contrazice întregul), căci elementul unei mulțimi secunde (partea) are o intimitate pozitivă cu mulțimea (întregul). El nu aparține pur și simplu mulțimii, ci o concentrează, o închide în sine, ca o monadă.

Din punct de vedere *metafizic*, monadele sunt închise (așa le-a conceput Leibniz), dar din perspectivă *logică*, există raporturi între ele, în cadrul mulțimii. Deși mulțimea cu un singur element e singulară, este, totuși, deschisă spre multiplicitate. Este o *închidere care se deschide*.

Este posibil ca un singur element să reprezinte universul mulțimii sale?- se întreabă Noica. Care ar fi atunci operațiile care ar acționa în acest areal?

Elementele unei mulțimi secunde nu sunt simple elemente, ci sunt ele însele mulțimi, mulțimi cu un singur element. Mulțimea cu un singur element nu are *întâmplător* un singur element, ci îl are prin chiar natura acestuia de a fi *parte purtătoare de întreg* (holomer) [SLH: 159]. Operațiile tradiționale cu mulțimi sunt ne semnificative în arealul mulțimilor secunde. În schimb,

REVALORIZAREA DEMNITĂȚII INDIVIDUALULUI
ÎN GÂNDIREA NICASIANĂ

intervin mult mai activ alte două operații: *compenetrarea* (întrepătrunderea elementelor) și *potențarea* (ridicarea elementului la puterea întregului).

Elementul cu vocația reprezentativității devine un fel de vibrație ce intră în rezonanță cu altele. Combinarea lor nu este dată de conjuncție, disjuncție sau implicație (operațiile clasice), ci de ceva de genul *compenetrației* (agregare, asociere, combinare, întrepătrundere) [SLH: 156]. Compenetrația înseamnă condensarea mulțimii într-un concept.

Până acum s-a văzut că există în mulțimea obișnuită obiecte singulare, care dau regula. "*Mulțimea lor va trebui să intereseze, nu mulțimea, oricât de întinsă, a excepțiilor de la regulă*" [SLH: 158]

Rezumând, s-ar putea preciza că toate încercările lui Noica de a teoretiza importanța holomerului, a mulțimilor cu un singur element, vin în întâmpinarea ideii că individualul numai prin "împrieteniire" intimă cu generalul își poate ridica statutul, că numai în felul acesta poate ieși din *robia generalului*, poate deveni reprezentativ. Numai astfel revolta individualului se justifică.

NOTE:

ⁱ Studiu introductiv la dialogul *Cratylus*, Platon, **Opere**, vol.III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 211

ⁱⁱ Aristotel, **Metafizica**, Editura Academiei, București, 1965, p. 261

ⁱⁱⁱ Genul, specia, diferența specifică, caracterul propriu și accidentalul.

SIGLE:

SLH = NOICA, CONSTANTIN, **Scrisori despre logica lui Hermes**, Editura Cartea Românească, București, 1986

CRR = NOICA, CONSTANTIN, **Cuvânt împreună despre rostirea românească**, Editura Eminescu, București, 1987